

ZELENKOVÁ, Anna: MEDZI VZÁJOMNOSŤOU A NEVZÁJOMNOSŤOU. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov. Praha – Nitra: Slovanský ústav AV ČR – FF UKF, 2009. 378 s.

Česko-slovenské vzťahy sú už vyše dve desaťročia kľúčovým problémom pri formovaní českej i slovenskej národnej identity, ktorý ešte donedávna prenikal do rozličných sfér spoločenského, politického, kultúrneho a vedeckého života. Práve tieto súvislosti odкрýva a interpretuje vo svojej najnovšej vedeckej publikácii Anna Zelenková. Dielo systematizuje jej dlhoročný výskum, ktorého výsledkom sú mnohé štúdie, ale aj knižné tituly: *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru* (Bratislava – Brno, 2006, spolu H. Hlôškovou) a *Slovenská prozódia a verzifikácia v rukopise Štefana Krčméryho (1935)*, Praha, 2006.

Najnovšia práca je rozdelená do troch celkov, kde sa postupuje podľa deduktívnej metódy – od všeobecného k jednotlivému. Vedecky najinšpiratívnejšia je najmä druhá časť, kde autorka prezentuje a komentuje nové a doteraz nepublikované pramenné materiály. Začnem však po poriadku, poznámkami k prvým dvom kapitolám, kde sa rekognoskuje a (re)kontúruje titulný problém v kultúrno-spoločenských kontextoch a súvislostiach. V časti Metodologické reflexie a východiská autorka analyzuje a sumarizuje najinšpiratívnejšie náhľady a koncepty na česko-slovenské a slovensko-české literárne vzťahy. Konfrontuje sa tu pestrá škála pohľadov a postrehov zo širšie koncipovaných úvah a projektov zväčša známych a často citovaných slovenských a českých autorov – klasikov literárnovednej komparatistiky (D. Ďurišin, I. Dorovský, S. Wollman, M. Tomčík, L. Patera ...) aj s pojmami ako medziliterárnosť, dvojdomosť či biliterárnosť. Medzi informatívne nasýtenými riadkami a prísne formulovanými tézami sa však neustále objavuje aj skrytá, ale naliehavá otázka o aktuálnych možnostiach a limitoch vedeckého diskurzu v oblasti (ešte stále špecifických) česko-slovenských kultúrnych vzťahov. Zdá sa, že priestor je stále otvorený a inšpiratívny, čo zdôrazňuje aj autorka, pripomínajúc, že tieto vzťahy nikdy nefungovali v čierno-bielej opozícii a na binárnych zásadách buď/alebo, teda „iba ako protiklad českých snáh o jednotu, zhodu a slovenského úsilia o autonómnosť a národnú identitu“. Napriek tomu sa ani jedna strana úplne nevyhla konzervovaniu rozličných stereotypov a preferovaniu často falošne harmonizujúcich, jednoznačných súdov. Skutočná a nová pestrosť sa ukáže až v otvorených a vzájomne empatických interkultúrnych dialógoch, do ktorých medzi Čechov a Slovákov vstúpia minimálne ich najbližší susedia Maďari, Nemci a Poliaci. Tieto momenty a možnosti autorka signalizuje a načrtáva, najmä vtedy, keď odkazuje na stredo-európsky kontext a metódu komparatívnej imagológie.

Teoretické modely a všeobecné „východiská“ sa konkretizujú v kapitole Literárnohistorické reflexie a sondy (Na margo knižných slovacík v českom prostredí na prelome 19. a 20. storočia), kde sa (re)konštruuje proces „zrodu a upevňovania“ slovenskej identity na pozadí hľadania individuálnych, inštitucionálnych a textových slovensko-českých interakcií. Ako uvádza autorka: „Šafárik vo svojich *Geschichte...* vyčlenil dejiny slovenskej literatúry z celku českej literatúry a považoval Slovákov za svojbytný národ, rovnocenný s českým“ (s. 52). Táto téza sa takmer učebnicovo objavuje v rozličných variantoch, ale treba spresniť, že Šafárik ešte nepísal o národoch v dnešnom zmysle slova, ale „iba“ o Slovákoch ako o autonómnom etnic-

kom spoločenstve, ktoré disponuje vlastným jazykom a literatúrou („jazyk a literatúra Slovákov“), konkrétne jednou literatúrou v dvoch jazykoch: českom a slovenskom (bermolákovčine). Slováci sa považovali za etnickú skupinu, ktorá je prirodzenou súčasťou vyššieho nadradeného celku, československého alebo uhorského národa. Prirodzene, že táto česká túžba po paternalizme, posvätená po roku 1918 aj štátnou doktrínou čechoslovakizmu, sa prenášala aj do sfér umenia a literatúry, na čo poukazuje aj A. Zelenková: „*český pohľad na Slovensko bol motivovaný najmä tým, ako zaujať českého čitateľa ‚exotickým‘ podtextom. Zostával na povrchu a neprenikal ku skutočnému pochopeniu slovenských osobitostí*“ (s. 76). Tento povrchný „pseudoromantický“ postoj veľkej časti českých spisovateľov a vzdelancov, ktorý kritizoval o. i. aj F. X. Šalda, pretrvával aj počas medzivojnového obdobia. Treba poznamenať, že tieto a ďalšie autorkine sudy a závery vychádzajú z dôkladného poznania a konfrontovania pestrej škály slovenských a českých pramenných materiálov.

Česko-slovenské a slovensko-české literárne vzťahy na okraji pozornosti, pod týmto zhrňujúcim názvom uvádza A. Zelenková sedem analytických štúdií, ktoré roztvárajú pestrú tematickú škálu, prezentujú málo známe texty a rozvíjajú načrtnuté problémy z úvodných kapitol. Cestopisy z obdobia romantizmu prinášajú zaujímavé poznatky v najširšom zmysle slova, ale špecifický charakter majú aj málo známe zápisky zo slovenských ciest troch českých vlastencov. Napríklad Jan Helcelet: „*je takmer zabudnutý politik a publicista*“ (s. 129), ktorý v roku 1843 navštívil J. Hollého i J. M. Hurbana a kritizoval nielen Štúrov „hegelianizmus a slovanofilstvo“, ale aj odnárodňovanie uhorsko-slovenských zemanov. Dušan Lambl, ktorý bol dopisovateľom Havlíčkových *Národních novin*, cestoval po slovenskom území v roku 1846, keď sa už vášnivejšie diskutovalo o „štúrovskej jazykovej odluke“. Autorom ďalších cestopisov bol F. L. Rieger, ktorý kriticky poznamenal, že kodifikácia slovenčiny bola „*ústupkom Maďarom, ktorí vyčítali Slovákom češtinu a obviňovali Čechov a Slovákov z panslavizmu*“ (s. 154).

Meno spisovateľky Johany Miloslavy Lehockej (1810 – 1849) je zabudnuté v dejinách kultúry a to napriek tomu, že sa s ňou spája začiatok slovenskej ženskej literatúry, ako to v názve kapitoly zdôrazňuje aj A. Zelenková. Tento príspevok možno bez zveličenia považovať za najkompaktnejší obraz života a diela ženy, ktorá takmer dve desaťročia aktívne pôsobila v kruhoch slovenskej i českej vlasteneckej elity. V prvej časti sa kompletizujú a sumarizujú známe a menej známe fakty (korešpondencia, dobové odkazy...) a v druhej časti sa interpretuje básnické dielo J. M. Lehockej. Znova treba vyzdvihnúť autorkinu „vedeckú prísnosť“ a textologickú dôslednosť, ktorá sa prejavila okrem iného aj v použití metódy genetickej kritiky či manuskriptológie. Porovnáva napríklad dva textové varianty básne Hrob: slovenský z almanachu *Nitra II* a český, ktorý A. Zelenková uverejňuje podľa „*novobjaveného a doteraz neznámeho rukopisu, nájdeného v rodinnej pražskej pozostalosti Alberta Pražáka*“ (s. 185). Slovanmi autorky sa tu „*rehabilituje obraz ženy ako pasívnej osoby, ktorá zatiaľ nevstúpila do dejín kultúry*“. Príspevok „posúva“ začiatok slovenského ženského hnutia pred vznik spolku Živena (1869) a rozširuje paletu spoločensky aktívnych žien z 19. storočia, ktoré v ostatnom období predstavovala najmä literárna vedkyňa Marcela Mikulová.

V ďalšej časti monografie sa otvárajú citlivé otázky „slovanstva a slovanskej ideológie“, ktoré sa ešte donedávna aj na Slovensku spájali so svojiskými projektmi zaváňajúcimi zvláštnou chuťou niekedy ťažko stráviteľnej zmesi politiky, vedy a kultúry. A. Zelenková však citu-

je inšpiratívne diela viacerých významných európskych slavistov, ktoré by si zaslužili väčší ohlas aj v domácich slovákistických kruhoch. V príspevku *Nevzájomnosť* v česko-slovenských vzťahoch ako prvok „vzájomnej inakosti“ (Ludovít Štúr a Samo Czambel) ma prekvapilo, že autorka vychádza zo Štúrovho politického pamfletu *Slovanstvo a svet budúcnosti*, pričom diskutabilná je už úvodná myšlienka, kde sa dielo prezentuje ako „obchádzaný prejav česko-slovenskej nevzájomnosti (...), ktorý stojí na jednej strane pri základoch budovania slovenského vedomia, na druhej strane sa v ňom objavila idea pretrhania väzieb s českou a spolu s ňou aj so západoeurópskou kultúrou“ (s. 205). Štúr v tomto spise zaprel všetky (aj vlastné) ideály „národného liberalizmu“, ktoré presadzoval v rámci „slovanstva i česko-slovenstva“ pred rokom 1848. Rezignoval na otvorený systém kooperujúcich individuálnych slovanských národných spoločenstiev a označil to za prejavy národného egoizmu. Ako alternatívu ponúkol unifikovaný projekt budúceho Slovanstva ako centralizovanej inštitúcie na čele s cársym Ruskom. Odlišný charakter má dielo slovenského vzdelanca S. Czambela, ktorý v prelomovom období, na začiatku 20. storočia, zdôrazňovaním slovenskej jazykovej svojbytnosti upevňoval ideu oslabujúcej sa uhorskej politickej štátnosti na úkor posilňujúcich sa česko-slovenských politických väzieb. V širších súvislostiach je to naozaj problém ideologický a politický, čo ukázala aj Zelenková, ale nemožno to prezentovať len cez demonizovanie Uhorska a slovenských maďarónov, ako to robila „čechoslovakistická propaganda“. Ako čítame aj v štúdiu, prelomové boli v tomto smere najmä fundované názory L. Nováka.

Už sme naznačili, že vedecká metóda A. Zelenkovej rešpektuje dôslednú prácu s prameňmi, čo sa plne prejavuje a potvrdzuje aj v záverečných kapitolách, ktoré prezentujú vznik pražského Slovanského ústavu (1922) a Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi (1928). Autorka opäť prináša nové informácie a naznačuje nové kontexty a možnosti ďalšieho výskumu v oblasti politicky citlivej medzivojnovej československej humanistiky. Podobný charakter majú aj časti venované významnému slavistovi a komparatistovi Frankovi Wollmanovi, ktorý stál pri zrode univerzitnej filológie a etnológie na FF UK v Bratislave, ale nezanedbateľné sú aj jeho praktické výsledky v oblasti zberateľstva a moderného výskumu slovenských ľudových rozprávok.

Ak som na začiatku spomenul, že A. Zelenková pred niekoľkými rokmi redakčne pripravila a vydala aj neznámy rukopis Š. Krčméryho o prozódii, tak v záverečnej časti tejto knihy publikuje a komentuje jeho ďalšie rukopisy (literárnokritická esej *Vajanský* a prozaický text *A ešte letiace tiene*), ktoré sa iba prednedávnom objavili v Masarykovom ústave AV ČR vo fonde TGM. Nakoniec, nielen táto kapitola, ale celá monografia potvrdzuje, že dôsledná práca s prameňmi nie je len prežitok pozitivistickej vedy, ale jeden z kľúčových predpokladov kvalitnej literárnohistorickej práce v širších alebo užších kontextoch našich dejín kultúry či histórie ideí.

Peter Káša

Doc. PhDr. Peter Káša, CSc.
Katedra slavistiky FF PU
ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
SR
e-mail: peterkas@unipo.sk